

Stejjer mid-Dahar

Jeffrey Sammut

Raba' u gamiem

Mal-ewwel daqqa t'għajn, id-Dahar¹ jidher pjanura gherja ta' blat miknusa mir-riħ li mhi tajba għalxejn. Madankollu, il-bidwi għaqli Mellieħi għaraf ilaqat il-ħamrija mill-ħofor tax-xgħari u jiffirma għelieqi zgħar u mniedaq fejn fihom kien ikabbar xi ftit ful, basal jew tewm. Jekk il-ħamrija anqas għal dawn il-prodotti ma kienet tajba, kienu jkabbru xi naqra għalbiena għall-bhejjem. Izda lejn it-Tramuntana tad-Dahar hemm widien fertili mimlija sigar tal-frott li wħud minnhom huma msoqqija mill-ilma ġieri.

Il-bdiewa ta' dan il-post, minbarra l-elementi tan-natura, kienu jħabbtu wiċċhom mas-suldati Ingliżi. Dawn, waqt it-taħriġ, kienu jibqgħu deħlin fir-raba', jgħaffgu, ikissru u jisirqu l-prodotti li l-bidwi kien ikabbar b'tant tbatija. F'Ġunju tal-1902, Giuseppe Debono ta' Ġamri ta' Serafin irrapporta li billejl, suldati mill-*Cameron Highlanders* għamlulu ħsara fix-xitel tat-tadam, minbarra li serqulu kemm felħu minn dan il-prodott.² F'Jannar tal-1905, suldati tal-*Kings' Royal Rifles* kissru l-pal tal-bajtar ta' Giuseppe Pisani, mlaqqam Ta' Pisani.³ Xi ġimagħtejn wara, Giomaria Vella ta' Wenzu tal-Ħatar talab ħames xelini kumpens talli xi suldati mit-Tieni Battaljun tad-*Dublin Fusiliers* għaffgħulu l-piżelli u waqqgħulu l-ħitan tas-sejjieħ.⁴

Fis-7 t'April 1908, xi suldati keċċew lil Anna Debono, ta' Stefano ta' Serafin, u lil Anna Sammut, mart Giovanni tal-Burqax, mir-raba' tagħhom fil-Qammieħ peress li riedu jisparaw fir-Range li kien hemm id-Dahar.⁵ L-għada, Grazio Grima, Ta' Ventur, u Carmela Vella, mart Paolo tas-Suttani, irrappurtaw li xi truppi tal-*Inskilling Fusiliers* baqgħu għaddejjin minn go nofs il-qamħ li kellhom mizrugħ f'Għajn Tuta.⁶

Fi Frar tal-1918, Giomaria Vella, Tal-Panaj għamel rapport l-għassa għax il-baħrin li kienu stazzjonati fit-Torri l-Aħmar mhux talli fethulu passaġġ fir-raba' u għamlulu ħsara fix-xewk u l-ħatab li kien jintuza għall-ifran imma l-bandiera

li kellhom tperper fuq it-Torri ma kinitx qed tħallih jaqbad għasafar bix-xbiek.⁷

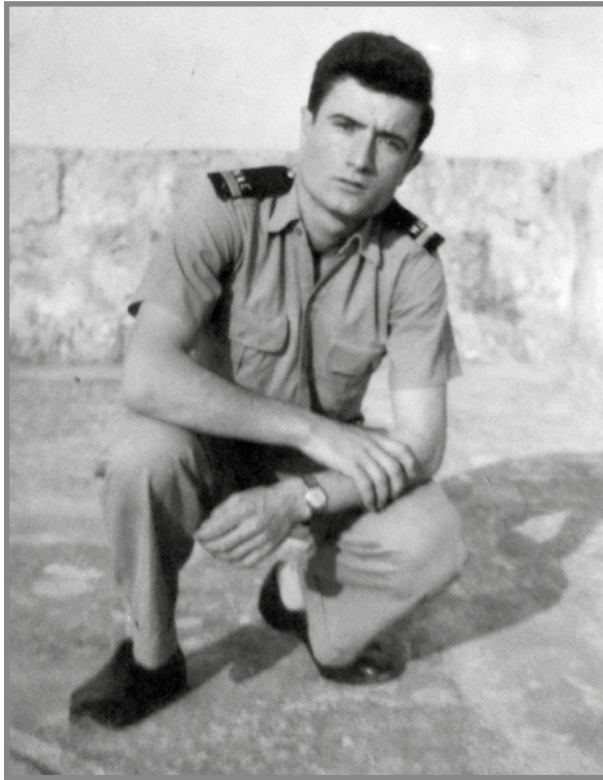
Id-Dahar kien aktar magħruf għall-imnasab tal-gamiam milli għall-biedja. Bir-riħ isfel, il-gamiam kien jigi minn fuq Għajn Żejtuna u Tat-Tomna, jasal fuq il-fliegu ta' bejn Malta u Kemmuna, idur wiċċu għar-riħ u jitla' jifraħ bix-xgħari. Kienu jsibuh bħala gamiam tal-intorn peress li kien idur lura lejn l-art.

Xi sinjuri Maltin kienu jaġgħmlu minn kollox biex jikru jew jakkwistaw xi biċċa xagħra jew raba' d-Dahar fejn kienu jistgħu jfasslu xi mansab. Insibu li fl-4 ta' Mejju 1912, in-Nutar Mosti Giuseppe Chetcuti mar għamel rapport l-għassa li xi ħadd waqqagħlu ħajt tas-sejjieħ li kellu mal-mansab u li Luigi Cardona minn Ħal Qormi beda jnaffarlu l-gamiam hekk kif dan beda jaġgħmel għat-taħrik.

Jumejn wara, dan Cardona spicċa ħazin. L-ewwel mar għamel rapport li Carmelo Farrugia minn Birkirkara kien se jkissirlu l-mansab, imbagħad spicċa qala' tir mingħand Mellieħi. Il-Mellieħi ħalef li kien laqtu bi zball imma l-qorti ma emmnetux u weħel erba' snin u nofs ħabs. Mid-dehra Luigi Cardona kien intlaqat sew għax spicċa l-Isptar Ċentrali. Wara xi għaxart ijiem fis-sodda ftakar li bil-genn li nqala' kien ħalla ċurniena bl-iskrataċ u l-liċenzja tal-kaċċa warajh id-Dahar. Ċempel lill-pulizija mill-isptar u dawn sabu li ċ-ċurniena kienet spicċat għand ġuvni ta' sbatax-il sena mill-Mellieħa. Dan weħel żewġ xelini u nofs multa talli ma kienu għamel rapport meta sabha.⁸

Għall-ġojjini billejl

Charlie Fenech, iben Anġlu, Tal-Latmajt, jiftakar kif meta kien tfal kien imur jgħin lil missieru fir-raba' li kellhom id-Dahar. L-għelieqi kienu faċċata tar-riħ fuq, tant li kellhom tina qatt ma setgħet tieħu r-ruħ u baqgħet qisha sagħtra. Kienu jizirgħu ftit għalbiena, jew xi prodotti oħra tas-sikkant,⁹ jaħsduha, iħalluha tinxef u mbagħad itellgħuha qatta qatta bil-mixi l-Mellieħa. Anzi kultant kienet tiġihom tajba u kienu jiddobbaw xi rikba fil-kaxxa ta' xi trakk

Charlie Fenech bl-uniformi ta' Meter Reader.

mgħobbi sa ruħ ommu bir-ramel.

Missier Charlie qatt ma kien dilettant tal-kaçça jew insib. Kien armat bil-ħanut il-pjazza fejn kien ibiegh xi spirti, karawett, bajd, laring u mitt ħaġa oħra. Allura lanqas li ried, ftit li xejn kien jibqagħlu ħin jigrri wara tal-ghana u l-gamiam. Imma Charlie, minn meta kien daqsxejn ta' tfajjel, kellu gibda lejn l-għasafar. Meta kien isib xi bejta tal-bilbla fix-xagħra, kien jarma xibka çatta żżomm fuq xi qasab 'l fuq mill-bejta. Imbagħad xħin il-bilbla tiġi lura biex toqgħod fuq il-bajd, kien jiġbed spaga marbuta ma' wiehed miz-zkuk u x-xibka taqa' fuq l-għasfur.¹⁰ Interessanti li dan il-metodu, fl-antik, kien jintuza anke biex jinqabdu l-għasafar tal-ghana. F'Novembru tal-1906, Giuseppe Vella ta' 15-il sena, iben Girgor, Tal-Mallun, għamel rapport li Salvatore Bartolo seraqlu għasfur taż-żebbuġ waqt li kien qed jonsob b'dan il-mod.¹¹

Charlie kien għamel ħbieb ma' certu wiehed Ninu Sammut u beda jmur jonsob miegħu għall-għasafar tal-bejt fil-Wied ta' Ruman. Kienu jarmaw mansab ta' sebat iqjiem, bl-ghajjat fil-gabjetti u saħansitra bit-taħrik u ġieli qabdu 60 jew 70 wiehed. Ta' min isemmi li qabel, l-għasafar tal-bejt kienu jinqlew jew isiru torot.

Darba Ninu saqsa lil Charlie jekk iridx imur miegħu għall-ġojjini tal-post billejl. Dan ma qalx le għal avventura bħal dik. Mingħajr ma qal xejn lil hadd, dabbar rasu ma' Ninu. Xħin dalam niżlu l-Wied ta' Rdum, waslu fejn il-ħarruba li kienet qiegħda sservi ta' lukanda għall-ġojjini u mingħajr

l-ebda ħoss, dawruha bix-xibka. Imbagħad bdew ičekcku bil-qasab fil-friegħi tas-sigra u l-ġojjini, li filli kienu fl-isbaħ nagħsa u filli ħasbu li kien wasal l-aħħar tad-dinja, taw is-salt biex jaħarbu minn dak il-ġenn. F'dak id-dlam, uħud minnhom baqgħu deħlin fix-xibka li Ninu u Charlie kienu għamlu mal-ħarruba u spicçaw prigunieri! Hekk kif għall-ħdax ta' billejl Charlie wasal lura d-dar frisk bħal ħassa, sab lil ommu u lil missieru jibku kemm jifilħu, sejrin jagħmlu rapport l-għassa li binhom kien għeb! Imbagħad ftakar li nesa jgħidilhom fejn kien sejjer!¹²

'Iç-çagħkija saret sewda bil-gamiam'

Meta Ninu Sammut emigra lejn l-Awstralja, Charlie rama għal rasu. Għamel mansab id-Dahar fir-raba' li kellhom fejn il-Wied ta' Għajn Tuta jew kif jafuh ħafna, il-Wied tas-Sur Ġuż. Ġieli għamel xi qalba sabiħa. Darba minnhom ħarrek għal teftifa gamiam u xħin dan ġie biex jgħaddi minn ġewwa, tah is-salt u żamm sittax-il waħda.

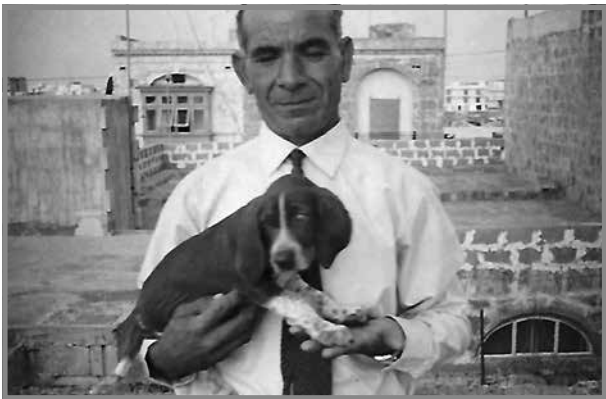
Darb'oħra kien Grigal bnazzi u ra ħmistax-il gamiema ġejjin fil-kewkba, bilkemm jidhru kemm kienu fl-gholi. Fettillu jurihom il-gamiema tat-taħrik ta' ġewwa u b'għaġeb kbir għal Charlie, il-gamiem għalaq ġwinħajh u għodos qisu xi dive bombers Germanizi. Imma peress li l-mansab ma kienx tajjeb bil-Grigal, il-gamiem baqa' jdur max-xbiek u ma daħalx. Xħin deherlu, Charlie qaleb u ħataf sitta minnu.

Għodwa minnhom sebaħ Grigal bl-irxiex. Kulhadd kien rasu mimlija li l-gamiem kien se jagħmilha imma dakinhar, il-gamiem ħadha leave. Allura Charlie ġabar kollox u telaq lejn il-Mellieħa. Hekk kif ħareġ mill-karozza ltaqa' ma' Ġużi tal-Pitolju li qallu "Int x'int tagħmel hawn, tiela' daqshekk gamiam!?" Mid-dehra, hekk kif il-gamiem induna li Charlie żarma, għamel waħda minn tiegħu. Allura dan qabad kollox u ħarab biex jarma fix-xagħra tal-Lek Čenč.¹³ Sadanittant kien bnazza u ħarġet xemx taqli l-ġrieden. Fis-sieġha u l-ħin, Charlie ra teftifa ta' xi erbghin gamiema tiela' baxx baxx mill-Wied tar-Rabti. Ġibed il-gamiema ta' taħt ix-xibka, il-gamiem immarka, ingħalaq u hekk kif ra l-gamiema ta' ġewwa tperper qagħad kollu ġewwa ħdejha. Iç-çagħkija saret sewda bil-gamiem. Charlie kien pront ħataf il-ħabel u ġibed b'kemm kellu saħħa. Imma x-xbiek ma ried jinqaleb b'xejn. Minflok, il-lasti bdew jixxejru 'l hemm u 'l hawn qishom arbli ta' bastiment fil-maltemp u l-gamiem sab ix-xoqqa f'moxtha u dabbar rasu minn fejn ġie. Kulma qabad kienu tnejn. Li ġara kien li dak iż-żmien, il-kelementi jew ħbula li kienu jżommu x-xibka marbuta mal-lasti kienu jkunu tal-qanneb. Dawn, hekk kif ħarġet ix-xemx, nixfu

u rħew, u x-xbiek ġie qisu bandla! Charlie ssikka l-kelementi u reġa' ntefa' bilqiegħda jishet xortih. Imma wara ftit qabad tmienja f'qalba, u sa xħin ġie biex iżarma kien laqqat tnejn u għoxrin waħda. Imma t-38 gamiema li ħelsuha minn ġox-xbiek qatt ma reġgħu ġew lura biex jaraw shabhom x'kien sar minnhom!¹⁴

Il-gamiam li baqa' rieqed!

John Vella, is-Sigarett qatta' ħafna minn tfulitu d-Dahar maz-zijiet tiegħu Toni Vella, Tas-Suttani u Ġamri Vella, iz-Zajna. Dawn kellhom ħafna sigar tal-bajtar kif ukoll kamra fil-Wied ta' Għajn Tuta. Kienu jaħdmu r-raba' bil-bagħal u b'moħriet ta' sikka waħda. Jekk il-moħriet kien jingibed minn żewġ bhejjem, seta' jkun b'żewġ sikek. Barra r-raba' kellhom ukoll il-barriera li hemm fuq ir-riħ tal-wied, li jista' jkun li minnha nqata' l-ġebel biex inbena t-Torri l-Aħmar. Kemm Ġamri kif ukoll Toni kienu diletanti tal-gamiam. Kienu jarmaw bil-lasti tal-injam u bil-ħbula tal-qanneb. Ix-xibka kienu jizbghuha biz-zappin, speci ta' blokko żgħar tal-kulur li jifarrku u jintefgħu fil-miħun. Imbagħad, ix-xibka tiġi mgħarrqa fl-ilma jagħli u ssir kulur il-ħamrija.

Toni Vella, Tas-Suttani b'gerwa tal-kaċċ

Il-gamiam kienu jlibbsuh kappun tal-ġilda biex ma jara xejn u ma joqgħodx jitnaffar fuq il-ġoga. Allura biex jiekol kien ikollhom ižoqquh. Jixtru l-qamħ, jaħslu sewwa u jneħħu xi żrar jew xgħir li seta' jkun fih. Imbagħad ipoġġu ftit f'ħalqhom, jifftu ħalq il-gamiema u b'ilsienhom jimbuttaw il-qamħ f'ħalqha.

Is-Suttani u z-Zajna kienu jzoqqu l-gamiam filgħaxija, imbagħad kienu jpoġġu l-borma fuq in-nar, jitfgħu ftit patata, basal, ful, piżelli u prodotti oħra minn tagħhom stess filwaqt li John u kuġinuh kienu jinżlu sal-wied u jaqbd u xi ftit kaċċa li kienet tispicċa mal-ħaxix fil-borma.

Darba minnhom John wasal fil-kamra u ma sab lil ħadd. Kiel u xorob xarba nbid tajba u qagħad jistenna lil xi ħadd miz-zijiet jaasal biex ižoqq il-gamiam. Imma dakinhar ma feġġ ħadd, allura kellu

jzoqq il-gamiam kollu hu, avolja jintefa' fis-sodda kellu aptit dak il-ħin.

Filgħodu qam, xegħel il-lampa tal-pitrolju u mar ħa jisqi l-gamiam ħalli jarma. Imma l-gamiam ballun fuq il-passiġġiera kien u ballun baqa'! Il-qamħ imħallat mat-togħma tal-inbid kien għamel tiegħu u l-gamiam kien f'sakra ma jarax art. Dakinhar spicċa il-ħin kollu jitbandal u joġħnos fuq il-ġoga. Wara s-Sigarett sema' li kien hemm żewġ nassaba xjuħ li darba minnhom kienu għamlu bħalu, bid-differenza li l-qamħ li nzaqq il-gamiam tagħhom kien imħallat mal-wiski u mhux mal-inbid!¹⁵

Sittin gamiema sas-sitta u nofs

Gurnata minnhom sebaħ Xlokk qawwi u kif beda jbexbex John ġa kien jistenna bi ħġaru fuq ix-xbiek. F'daqqa waħda, f'dak id-dlam feġġet geġwigija gamiam tiela' zaqqha mal-art mill-wied. Ħarrek il-gamiema ta' taħt ix-xibka, imbagħad ta' ġewwa u l-gamiam kines ix-xbiek. Tah is-salt u qabad 36 waħda. Ħelishom malajr u sas-sitta u nofs qabad xi 25 oħra. Imbagħad ir-riħ tqawwa u għafas lejn in-Nofsinhar u qata' kollox. Tant kemm zied ir-riħ li beda jaqleb il-gabjuni. Allura n-nassaba bdew ħerġin biex iżarmaw u kulħadd beda jtajjar il-bqaraq minn ġo saqajh. Peress li dakinhar ma kienx xogħol, is-Sigarett beda jdur għalihom u sa filgħaxija kien qabad xi 50 wieħed.

Hu u sejjer lura lejn il-kamra sab lis-Sur Ġuż jistennih. Dan kellu zija anzjana li kienet tmūt għal ftit brodu tal-bqaraq u allura talbu tużżana biex jeħodhomlha. Xi jumejn wara, John sab tużżana gamiam ħajjin ġo xkora wara l-bieb tal-kamra, bi tpattija għall-karità li kien għamel.

Fl-antik kien hawn min kien kapaci jaqbad il-buqrajq b'ħafura. Tara buqrajq liebet fuq xi ħajt, zokk, jew fuq xi blata, taqta' ħafura u tagħmlilha ngassa fit-tarf, tersaq inkiss inkiss u tlibbes l-ingassa f'għonq il-buqrajq. Mhux faċli imma peress li bqaraq kien ikun hawn aktar mill-ġebel, ma kinitx problema jekk tnaffar xi ftit! Dan il-metodu kien jintuża wkoll għall-gremxul imma dan kien eħfef biex taqbd u għax ma jtirx! Kienu jagħmlulu ftit bzieq mal-ingassa, il-gremxula ttawwal għonqha biex tixrob u l-ħolqa tispicċa f'għonqha.

Ta' min isemmi wkoll li gamiam tat-taħrik kien ikun hemm iżjed minn waħda. Il-gamiam ikun ġo ruffjana, speci ta' munzell ġebel mibni pulit b'benniena ġo fih fejn il-gamiam tkun moħbija. Hekk kif tara l-gamiam ġej, turih il-gamiema ta' barra u dan jingħaqad u jdur lejn ix-xbiek. Hekk kif tarah beda joqrob, titlaq il-ġoga tal-gamiema u l-gamiema tinħeba ġol-benniena tar-ruffjana. Imbagħad tkun pront turih il-gamiema ta' taħt ix-xibka biex il-gamiam jara lilha u jibqa' ġej. Hekk

kif tarah wasal fejn ix-xbiek, tniżżel il-gamiema ta' taħt ix-xibka u tħarrek il-gamiema ta' ġewwa li tkun fuq iċ-ċaġhkija, biex il-gamiem jidhol fix-xbiek u taqleb fuqu. Iċ-ċaġhkija tkun magħmula minn ġebel griż ċatt tax-xaġhri, ippustjat pulit biex l-gamiem joqgħod fuqu. Mhux faċli biex twassal il-gamiem għal gox-xibka bit-taħrik. Biżżejjed li tibqa' turih xi gamiema ta' barra x-xbiek ftit sekondi żejda biex joqgħod hdejha. Jew turih it-taħrik tard u jaqbad triq oħra.

Darba, iz-Zajna ra teftifa gamiem ġejja, ħarrkilha u l-gamiem dar għat-taħrik. Imma feġġ gozz gamiem ieħor li nġhaqad mat-teftifa u kulhadd għadda minn ġewwa. Toni qaleb imma tant kemm kien hemm gamiem li raddlu x-xbiek lura. Xorta heles 17-il waħda li mmaljaw gox-xibka waħedhom.¹⁶

Seba' gamimiet fuq ir-ruffjana

Is-Sigarett jiftakar kif it-tfal Melleħin kienu dejjem mohħhom kif jaqbd u l-għasafar. Xi drabi, is-subien kien joħorġu għall-gwerra fit-toroq, armati sa snienhom bil-qasab biex hekk kif jibda għaddej il-huttat iżiġġ fil-baxx, jibdedw ixejjrulu bl-addoċ bit-tama li jolqtu xi haġa. Kien hemm xi hadd ġenju fit-tattika militari li ġietu l-idea li jekk mat-tarf tal-qasba żżid fidiferruwa ta' xi metru, kont twaqqa' huttat daqs ix-xita. Din malajr intgħogħbot u peress li min ħareġ bl-idea qatt ma ta kas ta' patents jew copyrights, f'ħakka t'għajn, din tal-wajer tferrret mal-erbat irjieħ tal-Mellieħa. Problema waħda kien hemm: waqt daqt it-tixjir ta' qasab u tvenvin ta' fidiferru, aktar kienu jintlaqtu tfal milli huttat u kienu ħafna li marru d-dar b'farrett ġo wiċċhom biex jiddewwew, jew jaqilgħu għajta u xebgħa karkura mingħand ommhom, skont il-burdata li tkun fiha dakinhar!

Peress li John kien diletant tas-senter, dejjem kien iġorru miegħu, anke meta jkun jonsob. Darba minnhom feġġew seba' gamimiet li hekk kif urihom it-taħrik qagħdu fuq ir-ruffjana tal-gamiema. Dak il-ħin, ix-xitan baġħat karozza li kienet se tghaddi minn trejqa fil-viċin u John induna li din kienet se tnaffarlu kollox. Allura qabad is-senter, immira, ġibed żewġ tiri mgħaġġlin u zamm ħamsa. It-tnejn l-oħra taru b'kemm kellhom saħħa imma qatilhom ukoll b'żewġ tiri.¹⁷

Għall-gallini kelba sħuna trid!

Mela dan John kellu kelba mustaċċuna għall-kaċċa imma din kellha difett ikrah! Kontra kelbiet oħra, meta tkun bin-namra u jersaq xi kelb lejha, ferħan se jtir iferfer denbu, kienet taħbat għalih u tkun trid tqattgħu! Allura tistgħu taħsbu kemm seħet xortih meta għodwa f'Novembru din il-kelba qamet f'burdata ħazina. Kellu l-ħsieb li jinzel l-irdum idur

għall-gallini imma ma riedx li jkollu xi jgħid ma' kaċċaturi oħrajn minħabba din l-imbierka kelba msiebħa fl-'Għaqda ta' Kontra l-Imħabba'. Allura kellu bħal ċuċ joqgħod fid-dura tal-mansab tal-gamiem tad-Dahar, minflok isaffar l-Aida, isaffar għall-pluvieri. Biex tgħaxxaqha, kien hawn xi gallina dakinhar. Imma kull deni ħudu b'għid għax barra li mid-dura qabad seba' pluvieri li ġew għas-suffara, qatel ukoll ħames gallini li jew għaddehw jew rahom joqogħdu fix-xaġhra fil-viċin.¹⁸

'Tiha karga doppja!'

Kien hemm ċertu wieħed Xmun mill-Mosta mizzewweġ Melleħija li miegħu fuq il-mansab kien jieħu xkubetta. Darba waħda, gamiem ma kienx hawn, allura dan Xmun ħareġ idur dawra mal-mansab jara jlaqqatx xi haġa għall-borma. Lanqas laħaq għamel żewġ passi li ma rifisx buqrajq. Tah tir u ma laqtux u dan il-buqrajq, wara li dar dawra tond jistagħġeb b'dak il-hoss li kien sema', reġa' qagħad. Xmun kien pront qabad tefa' kejla porvli ġol-kanna, deffes biċċa xkora, rassha sew bil-ħadida, tefa' karga ċomb u reġa' rass kollox bil-karti, immira u mal-BUMM, il-buqrajq ma stagħġibx aktar. Xmun telaq tlikki tlikki biex jigbru, imeċlaq xufftejh, ġa qed itieġhem dik in-naqra brodu li kien beħsiebu jagħmel, xħin minn warajh beda jisma' tfaqqiġħ stramb. Dar u sab li l-ħuxliet ta' mal-mansab kien sar ħuġġieġa nar. Xħin spara, l-ixkejjer u l-karti li kien deffes ġol-kanna ħarġu jaqbd u spicċaw fil-ħaxix niexef. Xmun nesa l-buqrajq u l-brodu, telaq l-ixkubetta mal-art u ħarab jigri jitfi n-nar qabel ma jispiċċa bix-xbiek vampa u addijo gamiem aktar!

Fl-antik, ħafna diletanti kienu jarawha żejda li jħallsu l-liċenzja. Kienu jqisuha ħela ta' flus. Aktar u aktar meta kienu jafu li l-pulizija, barra li ried jieħu kedda biex jigri warajk u jaqbddek, kellu wkoll jikkonfiska l-arma bħala prova għax inkella ma setax iressqek. Allura kien hawn ħafna li kienu jzommu xkubetta moħbija ġo xi kanal tal-ilma, ġo xi zokk jew taħt xi ħarruba. Il-problema kienet li dawn l-armi, mikxufa għall-elementi, kienu jispiċċaw balla sadid.

Hekk ġralu ċertu wieħed Mellieħi li ma kienx jaf kif se jsib tarf inaddaf l-ixkubetta. Kien hemm wieħed għaref tah parir. Biex itajjar is-sadid kellu jikkarga karga doppja porvli u karga doppja ċomb ħalli bl-isplużjoni tat-tir, is-sadid jinqala' u l-ixkubetta tiġi qisha għadha kif ħarġet mill-fabbrika. U dan hekk għamel. Imma peress li ma xtaqx jaħli t-tir fil-vojt, iddeċieda li jisparah fuq l-għasafar tal-bejt. Kien hemm għalqa 'l fuq minn għajn tal-ilma mizrugħa qaraboċċ u l-għasafar tal-bejt kienu għaddejjin xalata ġo fih. Dan tela' fuq iċ-ċint tal-għajn biex jiġi bi dritt il-qċaċet tal-qaraboċċ, immira biex jiġġonta

kemm jiflaħ, għafas il-grillu, instemgħet splużjoni li dwiet mal-inħawi u hekk kif id-daħna tat-tir għebet, dan il-povru ma deherx iżjed. Wara ftit rawh tiela' minn ġol-għajn qisu qattus imxarrab. Il-daqqa li tatu l-ixkubetta, barra li ġengitlu spalltu, tefgħetu ġol-għajn. Jista' jkun li s-sadid telaq mat-tir imma tixriba bħal dik, la sidha u wisq anqas l-ixkubetta ma ħadu pjaċir biha!¹⁹

Qam jibagħtu jsaqqi l-ħass tal-Marsa!

Ninu Gauci, magħruf bħala Ta' Fonz²⁰ u ħuh Ġuzepp l-Għammiel kienu żewġ nassaba primi tal-gamiam. Fejn kellu Fonz, qrib it-Torri l-Aħmar, kien mikri mingħand it-Tupep u kull sena, bħala kera, kien itih xkora gamiam ħaj li kien jaqbad bix-xbiek. Fir-raba' ftit ful u basal biss setgħu jagħmlu għax il-ħamrija tant kemm kienet baxxa li bid-dawl ta' qamar biss ukoll kienet tinxef! Il-bqija tal-art kienet ta' ċertu wiehed magħruf bħala l-Fre, li kien jonsob għall-gamiam ukoll.²¹

Dan Fre kien xjaħ sew u miskin, il-vista ta' għajnejh kienet marret kwazi għalkollox. Darba minnhom il-gamiam qata' passa sew u beda tiela' kollu minn fejn il-mansab ta' dan Fre, li ma bediex jarah. Allura Ninu beda kull darba jgħajjat "Ħarrekk Fre! Għalik Fre!" U dan il-povru ma jilmah xejn. Wara s-sitt darba, Fre qam bilwieqfa u beda joffendi lil Ninu għax ħaseb li kien qed jgħaddih biż-żmien. Dak il-ħin, teftifa gamiam telgħet minn mad-dura ta' dan l-anzjan u kienet kwazi qalbitu! Allura ta' raġel li kien skuża ruħu u talab lil Ninu biex jibdeu jonsbu flimkien.²²

Ninu għamel żmien pulizija Tas-Sliema. Darba minnhom spicċa mix-xogħol kmieni filgħodu, bela' mixja papali sal-Pitkali ta' Birkirkara fejn minn hemm iddobba rikba sax-Xemxija. Imbagħad mixja oħra tal-qaddisin sa fejn il-kunvent tas-sorijiet tal-Mellieħa fejn sab it-trakk li kien ħallielu ħuh Ġuzepp jistennieh. Wara kedda bħal dik mar jonsob il-Latnija. U beda tiela' l-gamiam. Dakinhar Ninu qabad 98 waħda. Il-problema kienet li l-aktar li qabad f'qalba kienu erbgha, allura nħaleb jaqleb, jehles u jrodd fuq il-waħdjet u ż-żwieġ. Xhin żarma bilkemm kien baqagħlu saħħa jirkebgot-trakk!²³

"Ejja! Anzi qbadna erbgha!"

Dan Ninu kellu ħabib minn Birkirkara li dejjem kien jgħidlu, "Xi darba għad niġi sa hdejk fil-passa tal-gamiam." U darba minnhom veru feġġ. Imma l-gamiam kien donnu staħa minn dan il-Kalkariż u ma passiex. Ninu xorta kien laqqat xi tużżana waħdjet u dan sieħbu tgħidx kemm ħa gost. Allura Ninu qallu, "Poġġi bilqiegħda int forsi taqleb qalba." U dan hekk ried! Intefa' fuq il-ġebbla, jitlob lil Alla li tfigg xi gamiema. U l-Mulej mhux talli

sema' talbu, talli għamel bħal miraklu tal-ħobż u l-ħut, għax flok gamiema waħda feġġet qatgħa kbira gamiam riesqa lejn ix-xbiek! Fonz kien pront beda jurih it-taħrik, il-gamiam ġie u għadda kollu minn ġewwa. U l-ieħor baqa' bbalzmat bil-ġbid f'idejh, iċċassat b'ħalqu miftuħ qisu xi skorfn. Kif ra hekk, Ninu reġa' ġibed il-gamiema tat-taħrik u l-gamiam, b' miraklu ieħor, dar lura u reġa' qasam ix-xbiek. Ta' Birkirkara fl-aħħar stenbaħ u qaleb imma l-gamiam kien laħaq ħareġ kwazi kollu u kulma laħaq kienu sebgha. Il-Kalkariż, ferħan se jtir, qal lil Ninu "Ejja! Anzi qbadna erbgha!" X'wiegħbu Ninu Alla biss jaf!²⁴

Ninu Gauci magħruf bħala Fonz.

Jittawwal minn ġo briksa

John, wiehed mit-tfal ta' Ninu, jiftakar kif meta kien tfal kien imur ma' missieru jonsob. John kien ikun irid jara l-gamiam dieħel fix-xbiek; allura Ninu deffes briksa tad-disgħa mal-art fil-ħajt tad-dura biex John seta' jittawwal minnha mingħajr ma l-gamiam jinduna bih.

Gurnata minnhom feġġew żewġ qtajja' gamiam ġejjin minn fuq il-Griebeġ u Tat-Tomna. Il-gamiam ingħaqad u spicċa serbut wiehed ta' xi mitejn u ħamsin gamiema. Dan għamel għall-gamiema tat-taħrik u ngħalaq kollu għal ġewwa. Il-gamiam tal-bidu poġġa fuq iċ-ċagħkija hdejn tat-taħrik u l-ieħor kien għadu dieħel warajh meta f'daqqa waħda qisu ra x-xjaten u tnaffar. Kif induna x'kien qed jigri, Ninu kien pront qaleb u ħataf xi 25 waħda, barra li qatel xi erbgha oħra bil-kelement. Imbagħad tilef il-boxxla u beda jgħajjat kemm jiflaħ ma' ibnu, għax fettillu li l-gamiam kien rah u kixfu. John tant kemm beza' li ħarab u mar fejn Ġuzepp l-Għammiel, li kien qed jonsob fix-xagħra fejn il-beachpost. Hemm reġa' qala l-prosit għax Ġuzepp ukoll kien ra dak il-ballun gamiam filli jiddendel għal ġox-xbiek u filli qisu xi ħadd spara għalih. U John jibki u jishaq li hu jittawwal mill-briksa bħas-soltu kien u żgur li ma naffrux. U kellu raġun għax wara saru jafu li kien hemm bidwi fir-raba', li hekk kif ra dak il-gamiam kollu nieżel mis-sema, ħarab jigri biex jarah jinqabad u l-gamiam kixfu.²⁵

Moħħhom fil-wiski

Darb'oħra feġġew tliet sinjuri li kienu xtraw biċċa art taħt ir-riħ tal-mansab. Issa dawn iktar kienu jġu

divertita milli għall-kaċċa. Biex jilqgħu għall-kesħa kienu jgħibu xi żewġ fliexken wiski u kultant ibillu griżmejhom bih. Imma nqalghet problema. Ninu kien jarma gamiema tat-taħrik fil-għoli fuq ħarruba biex idawwar il-gamiem li jkun geġ minn fuq Santa Maria Estate lejn ix-xbiek. Dawn il-kaċċaturi, hekk kif kienu jaraw il-gamiema tferfer gwinħajha, kienu jitolqu kollox, jaqbd u s-snieter u jilqgħu l-gamiem b'baraxx tiri. Il-gamiema l-għolja kienet qed isservihom ta' sinjal biex jaqbd u s-snieter. Allura Ninu rama gamiema oħra baxxa, fejn ma tidhirx, u meta kien jara l-gamiem geġ min-naħa tagħhom, kien iħarrekk lilha u mhux tal-ħarruba. Biex ma jurihomx x'kien qed jigi, il-gamiema l-għolja baqa' jarmaha bħas-soltu u jħarrikha kultant. Kollox kien miexi ħarir sakemm darba waħda, il-gamiem ħabat fid-dura ta' dawn is-sinjuri. Sakemm telqu kollox minn idejhom laħaq qabizhom imma dawn xorta battlu s-snieter fuqu. Ma tawx kas li l-gamiem kien gie bi dritt il-mansab u mlew lil Ninu u lil kull min kellu miegħu fid-dura b'tilja ċomb nobis!²⁶

Teftif ta' vrieden

Ninu Fonz, barra għall-gamiem, kien jonsob ukoll għall-għasafar tal-għana. Kellu wieħed mill-ewwel imnasab weqfin, jigiġifieri li meta jinqaleb, il-lasti jaħbtu fl-arja ma' xulxin u x-xbiek jigi qisu kampnar. L-ewwel ma kien armat b'mansab hekk kien Salvu Bartolo, Tat-Talkies.²⁷ Ninu u wliedu, wara ħafna studji, pjanti, qisien u kejl, armaw wieħed bħalu imma nqala' ntopp. Kull darba li kienu jaqilbuh, il-lasti kien jingħawgu u jieħdu l-forma tal-qamar, tant kemm kellhom molol tal-garaxxijiet jigbdu go fihom. Wara aktar investigazzjonijiet u sħarriġ saru jafu li Salvu ma kellux l-istess problema għax bħala lasti kien juza xi pajpijiet b'saħħithom tal-ajruplani. Imma l-pajpijiet tal-ajruplani ma kinux jaqgħu mis-sema. Fl-aħħar xi ħadd gabilhom erba' kanen tqal ċomb li kienu jintuzaw għall-iscaffolding. Issa setgħu jaħdmu bla problemi, għalkemm kellhom iżidu xi nofs tużżana molol oħra biex ipattu għall-piz tal-lasti.²⁸

Ġurnata waħda sebaħ Majjistral ikisser il-blat, li bilkemm iħallik timxi jew tieħu nifs. Imma l-vrieden ma beżgħux mir-riħ u passew xorta. Peress li l-mansab kien faċċata tal-Majjistral, ir-riħ ma bediex iħallihom joqogħdu. Kull darba jaħbtu (jibdew jgħajtu) l-għasafar tal-gabjetti, ifiġġu l-vrieden, jifirħu ftit fuq it-taħrik u r-riħ ikaxkarhom miegħu. Fl-aħħar John qabzitu. Fettiġli li jigi x'jigi jaqleb. U hekk għamel. Fegġew xi 20 virdun u hekk kif intelqu fuq it-taħrik, tahom is-salt u kebbeb 17 minnhom. Missieru baqa' b'ħalqu miftuħ u qallu "Kieku jien ma kontx naqleb!"²⁹

Ġurnata oħra memorabbli meta telgħu ħafna

vrieden kien it-18 ta' Ottubru 1983. Teftifa tmiss mal-oħra imma l-vrieden moħħhom biex isiefru kien u mhux biex joqogħdu fix-xbiek. Anqas kas ta' shabhom jgħajtuhom mill-gabjetti jew tat-taħrik jurihom fejn għandhom jinżlu. Darba f'mitt qamar kien jinqata' xi wieħed jew tnejn minn go teftifa u jidħlu. B'kollox dakinhar, bil-waħdiet, laqqtu 53, il-biċċa kbira rġiel għax għan-nisa ma kinux jaqilbu.³⁰

Kienet għarrqitu

Għodwa minnhom, Ninu kien bis-senter meta ra żewġ tajriet enormi joqogħdu lejn il-kappella tal-Kunċizzjoni tal-Aħrax. Fettiġli li qagħdu, allura telqilha għal għonq it-triq biex jara jtajjarhomx. Hekk kif kien għaddej fuq ix-xifer ta' rdum inqalghu. Kienu żewġ grawwiet. Ninu spara żewġ tiri fuq waħda minnhom u din tkaxkret u spicċat fil-baħar. Dan, bla ma ħasibha darbtejn, niżel l-irdum, neħħa ħwejġu u qabeż jgħum għaliha. Hekk kif wasal qribha, il-grawwa ħafet l-okkazjoni biex tpatihielu u ħabtet għalih. Telgħet fuq dahru, tatu daqqtejn sew b'munqarha, fethitlu żewġ feriti fondi li bl-ilma baħar tgħidx kemm tektku u niżżlitu taħt l-ilma. B'xi mod, Ninu ħeles minn taħt dufrejha u għam kif seta' lejn l-art. Imbagħad, wara li bezaq kemm Alla ħalaq ilma baħar li kien bela' bla ħsieb, staħba wara blata u hekk kif it-tajra resqet lejn l-art taha tir ieħor u seta' jinżel għaliha bil-kwiet.³¹ Lil Ninu niftakru jirakkontali kif meta kien tfal, shabu kienu jorbtu b'ħabel u jdendluh minn fuq ix-xifer ta' Għar iċ-Ċomb għal isfel biex jisraq il-bejtiet taċ-ċawl.

Darba minnhom, dan Fonz sab xi cordite tas-suldati. Il-cordite kien jintuza biex jikkargaw il-balal u munizzjon tal-gwerra. Kif kien sejjer bih lejn id-dar kien hemm wieħed qallu, "Dak x'se tagħmel bih, dimonju? Dak ħa jwegġgħek." Fonz ma tax kas, farrak il-cordite bi mħakka u kkarga skartoċċ bih, bla ma qagħad iqis li l-cordite kien ħafna aktar qawwi mill-porvli normali.³² Imbagħad mar ħa jipprova l-iskartoċċ. Ittawwal minn fuq ix-xifer ta' rdum u ħarġet gamiema fit-tul. Hekk kif Ninu għafas il-grillu graw tliet affarijiet f'salt. Il-gamiema saret ballun rix, Ninu għamel xi tliet ijiem ma jisma' xejn ħlief tisfir u zanżin f'widnejh u s-senter taż-żewġ igġammja, u la seta' jinfetaħ u wisq anqas jissewwa!³³

Din tal-isperimentar bl-ikkargar ma kinitx xi ħaġa rari, għax kulħadd kien moħħu biex jara kif se joqtol il-kaċċa aktar fit-tul. Jista' jkun li Carmelo Mifsud, iben Andrea, Tal-Għadira, f'Awwissu tal-1919, ukoll għamel xi taħlita speċjali. Dan għaliex is-senter, bid-daqq li tah meta għafas il-grillu, kisirlu spalltu tal-lemin u Mifsud spicċa f'qieġ ta' sodda fl-Isptar Ċentrali!³⁴

GROW YOUR BUSINESS

TRANSFORM YOUR BUSINESS WITH A PROFESSIONAL WEBSITE
FROM JUST EURO 95+Vat

OUR SERVICES:

WEBSITE DESIGN / WEBSITE HOSTING / DOMAIN NAMES /
EMAIL SERVICES / CLOUD SOLUTIONS / WEB APPLICATIONS /
ONLINE BOOKING SYSTEMS / PAYMENT GATEWAY INTEGRATION /
E-COMMERCE SERVICES / CMS - ONLINE CONTENT MANAGEMENT /
SEO - SEARCH ENGINE RANKING OPTIMISATION / DATABASE SOLUTIONS /
FACEBOOK PAGE MANAGEMENT / ONLINE MARKETING STRATEGIES /
PORTAL DEVELOPMENT / MOBILE APPLICATION DEVELOPMENT

BOOK YOUR www.companyname.com before it's too late!!!

Free Basic Search Engine Marketing with every new website design.

We have ready-made solutions for:

- Property Developers & Real Estate Agents
- Travel Agencies
- Organisations & Clubs
- Photographers and Artists
- Restaurants & Bars
- Spas / Hair & Beauty Clinics
- Accommodation Services
- Radio & TV Stations

Contact Us for more information:

Ivan Vella (Foto Creative)
Office: 21578930
Mobile: 99824811
Email: info@fotocreative.com
Website: www.fotocreative.com

Il-plattini li ma riedu jinkisru b'xejn!

Ġino Gauci, it-tifel l-ieħor ta' Ninu, aktar ħareġ dilettant tas-senter milli tax-xbiek, avolja xorta kien jonsob xi ftit. Darba minnhom, wara ġurnata jonsbu d-Dahar, kienu tilgħin lura lejn il-Mellieħa bil-vann aħdar Transit ta' missieru u hekk kif waslu Tas-Sellum, li dak iż-żmien kien għadu raba' tinħadem u mhux flettijiet, fegġew tliet gamimiet fil-għoli. Ġino, li kien fil-kaxxa tal-vann, qabad is-senter, spara u qatel tnejn minnhom. It-tielet waħda marret qagħdet fix-xifer u Ġino niżel għaliha. Sadanittant ix-xufiera tal-linja li kellhom il-venda fejn is-Santwarju ħarġu kollha jaraw kif kien se jispiċċa dak it-teledramm bla ħsieb. Il-gamiema tax-xifer taret fit-tul u Ġino taha żewġ tiri oħra u din telgħet 'il fuq lejn il-Wied tal-Madonna. Imbagħad ix-xufiera fethulha ħanġra daqshieħ, bi mħatra min jgħajjat l-aktar, biex jgħidulu li l-gamiema rawha toqgħod go ħarruba. Ġino tela' jfittixha u sabha mejta taħt is-sigra fejn kienu qalulu t-telepeppaturi.³⁵

Qabel, ħafna xufiera tal-linja dilettanti tal-kaċċa kienu jzommu s-senter fit-trakk halli fil-brejk kienu jieqfu xi mkien fil-kampanja u jmorru dawra forsi jaqbd u xi ħaġa. Kif inbidlu ż-żminijiet!³⁶

Ġino kellu ħabib, li kien jaħdem miegħu Farsons, li kien sparatur tal-għaġeb għall-plattini. Rari kienet tfallilu waħda. Meta kien jġiri hekk, kien ikun irid jaf kif u x'fatta! Issa Tat-Tomna kien hemm range tal-plattini u Ġino stieden lil sħabu biex jagħmlu kompetizzjoni bejniethom hemm. Sieheb Ġino messu biex jispara u l-ewwel plattina marritlu. Dan mill-ewwel beda jonfoħ u jinnervja. Kulhadd beda jhokk rasu hekk kif dan beda jispara għal plattina wara l-oħra u kollha kienu jibqgħu sejrin qishom mhux huma! Bdiet tiela' t-tempra u kellu aptit ikisser is-senter. Bilkemm ma riedx jiftaħ skartoċċ ħa jara kienx fih ċomb. Imbagħad Ġino qallu biex ma joqgħodx jinkwieta, għax kien qed itajjarlu plattini tal-lastiku minflok plattini normali, u kien għalhekk li ma setax ikisser waħda!³⁷

Terremot!

Missieri, Dwardu, Tat-Tabbu kien ħobża u sikkina ma' Ninu Fonz u kien jonsob miegħu għal tal-għana. Allura jien, ta' tfa li kont, kien l-hena tiegħi mmur magħhom. Fuq il-mansab kont nixba għax ma kellix kwiet fil-warrani. Allura kont dejjem bit-tama li jfiegġ Ġino biex joħodni dawra miegħu għall-kaċċa, niġbor li jkun qabad. Ġurnata minnhom tlaqna nduru għall-imlievez, u Ġino spara għal xi erbġha u ma qatlix wieħed. Issa jien lil Ġino dejjem kont narah idaħħan kulma jispara għalih, allura ta' fidil li kont saqsejtu, "Dak kif ma qbadt xejn?" u l-ieħor wegibni, "Dik għax tgħawġet il-kanna. Issa nħallu s-senter ftit fix-xemx halli tidritta." U

morna fejn Fonz fid-dura, telaq is-senter fix-xemx, u jien qgħadt inħares lejha, nistenna l-kanna tiegħi lura l-forma oriġinali. Wara xi siegħa qalli, "Tlaqna nduru dawra." Jien hekk ridt u veru, kulma spara għalih qatlu. U l-għada, kif wasalt l-iskola tgħidx kemm spjegajt lil sħabi dak li kont tgħallimt fuq l-inginerija tal-kanen tas-snieter!

Imma x-xorti mhux dejjem kienet tidħakli; allura ġieli kelli noqgħod nitqanna ġurnata fid-dura. Meta kien jaqilbu kienet tkun skuża tajba biex noħroġ niġri ġirja sakemm jehilsu l-għasafar. U hawn kienu jibdwew id-dizastri. Daqqa nkaxkar xi lanza ta' xi ġoga u naqtagħha, jew neħel ġox-xibka u nagħmel xi toqba, nintaħan go xi wajer jew naqleb xi xbiek bi żball. Ma kellix tort sa barra għax kull fejn kien joqgħod għasfur kienu jagħmlu mansab! Imbagħad xebgħa għajjat u jkolli nerga' ndawwar denbi lejn id-dura, nittawwal bi tromba antika lejn iċ-Ċirkewwa, għalkemm dejjem kelli suspett li b'għajnejja kont nara aħjar milli b'dik l-imbierka tromba li kienet tiftakar iż-żewġ gwerer.

Niftakar darba Ninu bagħatni ngib id-demel ta' barra mill-beachpost li kellu fix-xagħra. Issa jien dan id-demel ta' barra ma kellix idea x'inhu; allura kif ftaħt il-bieb u tfixkilt go barmil isfar mimli b'dak li kien jidher melħ magħqud anqas biss ergajt ħarist lejha. Wara ħafna tiftix intensiv kelli ncedi u mmur lura ngħidli li ma sibtux. Wara lezzjoni dwar id-demel ta' barra u l-karatteristiċi tiegħu, mixja oħra sal-beachpost, ħtaft il-barmil u tlaqt lura lejn id-dura. Hekk kif kont kważi wasalt ħabtu l-vrieden u jien, li kont naf li jekk jikxfuni, ħoll xagħrek u ġib iż-żejt, intfajt mal-art u ma ċcaqlaqtx, forsi l-għasafar jaħsbuni xi ħatba jew xitla stramba. Fegġew żewġ teftifiet vrieden li tferrxu ma' kullimkien. Min qagħad gos-sigar, min fejn ix-xbiek u min ġewwa. U jien mkaħħal mal-blat qisni statwa, ngħid ir-rużarju. Xhin deħrilhom li hemm biżżejjed għasafar ġewwa, nisma' minn taħt l-ilsien, "Wieħed, tnejn, tlieta" u xebgħa ċekċik ta' lasti. Ninu u missieri qalbu t-tlitt imnasab f'salt! Kemm qabdu vrieden ma niftakarx imma niftakar li għal darba qlajt prosit talli uzajt moħħi u staħbejt kif stajt hekk kif ħabtu l-għasafar!

Xi drabi, meta ma kien ikun hawn xejn, kienu jaqilbu l-mansab il-wieqaf fuq l-għasafar tal-bejt. Imbagħad kienu joħroġu xi nofs tużżana gabjetti oħra, uħud minnhom vojta u jferrxuhom mal-mansab. Kienu jagħmlu hekk apposta biex innassaba tal-madwar, xhin jisimghu l-lasti jčekċku ma' xulxin u jaraw lilna niġru nehilsu 'l-għasafar tal-għana u nqassmu aktar għasafar max-xbiek, jikkonkludu li ċcaqalqu l-vrieden. Imbagħad tara lil kulhadd ħiereġ idendel aktar gabjetti fil-għoli fil-qasab, bit-tama li jaqilbu xi qalba huma wkoll. Mur għidilhom!

Kien il-bidu ta' Marzu u jien u Ġino morna nonsbu għall-ġojjini fuq il-mansab tas-Sur Ġuż. Armajna malajr imma kellna problema. Kienet xemx taqli l-ankri u d-dura ma kellhiex tinda. Allura Ġino sab żewġ serrattizzi ħoxnin u żewġ bibien tal-injam daqsieħ, waqqafhom kif seta' fuq il-ġebel tad-dura u dħalna taħthom qisna żewġ summiniet lebtin ġo ħafura. U bdew ġejjin il-ġojjini, kollha sidirhom aħmar qishom pitirossi. U Ġino jaqleb qalba wara qalba, noħorġu neħilsu u bilkemm tilhaq tidhol fid-dura li ma jergħux jiġu. Fl-aħħar Ġino qalli "Ejja ħa taqleb qalba," u qalbi għamlet tikk! Minkejja li pprotestajt kemm flaħt u għedt li ma ridtx, Ġino ntefa' bilqieghda fuq il-kaxxa tal-injam li kelli jien u ħalla t-tron f'idejja. Bdejt nitlob 'l Alla u 'l-Madonna biex ma jiġi xejn aktar imma m'għaddewx ħames minuti li l-ġojjin li kellna fuq il-kamra ma fethilhiex jgħanni, javża lil sħabu fejn għandhom jiġu. Fis-sema deħru tmien għasafar zghar. Ġino ġibed il-lanza tal-ġojjina (għax lili ma fdanix inħarre!) u dawn daru dawra tond fuq ix-xbiek u qagħdu kollha hdejha jammirawha. Jien, hekk kif kont se naqleb, xegħlet bozza f'moħħi! Ftakart li kienu qaluli mitt darba biex ma niġbidx il-ħabel tal-ġbid lura imma ngħollih ftit 'il fuq ukoll biex ngħin il-lasti jtilgħu. Allura, biex ngħinohom zgur, tajt is-salt inqum bilwieqfa ħalli aktar naqleb malajr.

Jien u nqum, rasi ltaqgħet ma' wieħed mis-serrattizzi li kien qed iżomm is-saqaf temporanju tad-dura f'postu u f'daqqa waħda terremot shiħ! Billi kollox kien qed iżomm bil-biex, sfronda l-ilqugħ għax-xemx li kien għamel Ġino u spicċajna mirdumin taħt żewġ bibien daqs dinja. Wara li Ġino irnexxielu joħroġ minn qalb it-tifrik u jsalva lili wkoll, morna naraw x'kont qbadt. Għallinqas ix-xbiek kien inqaleb imma ġojjini tnejn biss kont qbadt, aktarx għax kienu torox u għomja! Imbagħad reġa' poġġa Ġino, waqt li jien qgħadt kwiet nogħrok il-gundalla li kienet tfaċċat f'nofs il-qurriegħa. Imma mid-dehra, it-talb tiegħi issa kien instema', għalkemm ftit tard, għax ma deħritx rixa oħra. Il-ġojjini li naffart xandru l-aħbar biex ħadd aktar ma jersaq lejn il-mansab tat-terremoti. Mhux ta' b'xejn li lili kienu jaħsbuni aġent sigriet tal-M.O.S.!³⁸

"Titlaq minn hawn kexxun u tiġi lura kaċċatur!"

Meta Ġamri Sciberras, il-Blackie siefer l-Awstralja, sab ruħu fil-ġenna tal-art għax hemm seta' jispara kemm irid fuq pappagalli, ħamiem, fniek u ħnieżer. Sewwa qallu kuginuh Peppi, il-Basli, li minn Malta se jitlaq kexxun, jiġifieri jispara ħażin, u jiġi lura kaċċatur, għax hemm seta' jitharreg fuq xiex irid. Mhux talli hekk, saħansitra

l-bdiewa kienu jmorru jtkarrbulu biex imur jispara fl-art tagħhom peress li l-għasafar u l-fniek kienu qishom flaġell fuq il-prodotti.

Imma Ġamri, il-passa tal-gamiam ta' Malta ma kien jibdilha ma' xejn, tant li kull sena kien jiġi lura biex iqatta' April u Mejju hawn. Ġamri kien joqgħod f'kamra d-Dahar. Għodwa minnhom stenbaħ, ittawwal mill-bieb u ħares lejn il-Lvant biex jara kemm kien baqagħlu biex jisbaħ, peress li ma kellux arloġġ. Induna li kien se jithajjar ibexbex għax fuq l-Għadira kien jidher id-dawl. Allura libes malajr u ħareġ fil-bieb jistenna lil Toni Caruana, id-Dott biex imorru bis-senter flimkien. Imma d-Dott ma kien jidher imkien u lanqas ix-xemx ma thajret tittawwal minn wara x-xefaq dakinhar. Wara li dam igerger ma nafx kemm dwar kemm kien ittardja Toni u kemm kien se jdum ma jisbaħ, Ġamri ntebaħ li dak id-dawl li kien qed jara fuq l-orizzont ma kienx ġej miż-żerniq tax-xemx imma mill-Mellieħa Bay Hotel. Din kienet waslet biex tiftaħ il-bibien, allura kienu xegħluha mal-lejl għall-ewwel darba!

Meta ġie lura għalkollox mill-Awstralja, Ġamri għamel xi ħames snin jgħix fil-kamra tad-Dahar, tant li missieru qallu, "Int stajt bqajt l-Awstralja, għax xorta ma narawk qatt!"

L-aħħar gallina li qabad il-Blackie ġiet biċ-ċajt. Mela kien sejjer għat-taraġ maqtugħ fil-blat li jagħti għal Irdum il-Qammieħ meta din il-gallina ħarġet minn ġo saqajh qisha xitan u telqet isserrep lejn id-Dahar. Ġamri kien pront immira, taha tir u qatilha. Mal-PUMM sema' xebgħa għajjat bl-Ingliż. Ċomba minnhom kienet laqtet turist li kien miexi fix-xagħra f'riġlu! Ġamri mar hdejha u minkejja li l-Ingliż qallu li ma kellu xejn, insista li jdewwih. Allura kaxkru lejn il-kamra, ħasillu siequ bid-duwa safra u ma ħallihx joħroġ minn hemm ġew qabel tah żewġ tazzi inbid minħabba l-qatgħa! L-Ingliż ħareġ mill-kamra b'siequ qisha lelluxa u jserrep 'l hemm u 'l hawn qisu dgħajsa fil-maltemp!³⁹

'Total ta' Sitt Mija – Sena Batuta'

Is-Sur Ġuż Bugeja, magħruf bħala Ta' Turi, barra li kien sid it-Tunnara tal-Mellieħa, kien diletant ferm tal-insib tal-gamiam. Kellu xi kmamar fil-Wied ta' Għajn Tuta, li kien isejjilhom 'Josie's Lodge'.⁴⁰ Fuq il-kamra kien hemm pinnur imma s-Sur Ġuż kien ikun jaf x'inhu r-riħ mingħajr ma joqgħod joħroġ għar-rezħa ta' filgħodu biex jittawwal barra. Dan għaliex ix-xaft tal-pinnur kien jibqa' nieżel fil-kamra u jimmarka ġewwa wkoll.⁴¹ Saħansitra kellu kappella, fejn kull nhar ta' Hadd, għall-ħabta tal-ħdax ta' filgħodu, kien jiġi jquddes Patri Bonell minn H'Attard.⁴² Is-Sur Ġuż kien jibqa' d-Dahar sa żmien il-bajtar, imbagħad kien imur il-Kamra tat-Tunnara, l-Għadira.⁴³

L-imnasab tas-Sur Ġuż kien bil-mažżri. Kellhom spiera fonda xi disa' filati mħaffra fil-blat f'ras il-lasti tan-naħa tad-dura, mgħottija bi twavel u mgħammra b'tarjola. Mit-tarjola kien jgħaddi ħabel li f'tarf minnhom kien ikollu ganċ, filwaqt li fuq in-naħa l-oħra, fl-ispiera, kien hemm marbut piż taċ-ċomb. Ridt tieħu rankjatura, tiġbed il-piż mill-ħabel ħalli ttellgħu mill-ispiera u tqabbad il-ganċ ma' ħolqa fil-lasti. Meta taqleb, iċ-ċomb kien jinzel fl-ispiera u jiġbed il-lasti lejħ u b'hekk ix-xbiek jinqaleb malajr.⁴⁴

Darba John, is-Sigarett gie f'idejħ id-djarju tal-insib li kien iżomm is-Sur Ġuż dwar il-qbid tal-gamieħ. Dan kien inizzel kemm kien jaqbad kuljum u fl-aħħar tal-passa, it-total. Sena minnhom, ftit wara l-gwerra, kien hemm miktub: 'Total ta' 600 – sena batuta.'⁴⁵

Is-Sur Ġuż ma kienx iżarma l-imnasab. Allura filgħaxija kien jiġi wieħed ġuvni minn Ħal Lija jonsob forsi jlaqqat xi ħaġa. Darba minnhom, John u zijuh Toni semgħu ħafna għajjat ġej mill-mansab u marru jaraw x'ġara. Hemm sabu lil dan it-tali bid-demħ ħiereġ gelgul minn idejħ. Kien ġibed il-ħabel biex iwahħal il-ganċ mal-lasti, żelaqlu minn idu, il-mažżra għamlet xogħolħa u l-ganċ ċarratlu idejħ minn subgħajħ sal-polz. Ħaduh għand it-tabib u dakinħar, dan it-tali, minflok b'xi nofs tużżana gamieħ, spiċċa b'xebgħa punti.

Immaxingħaħ

Meta Charlie Bartolo, l-Għarus kien għadu daqsxejn ta' tfajjel kien l-hena tiegħu jiġri ma' sħabu jaqbd u l-għasafar tal-bejt bil-kopp. Kienu jistennew l-għasfur jidħol ġol-ventilatur, jagħmlulu l-kopp quddiemu, iċekċku b'qasba ġot-toqba u kif joħroġ kien isib ruħu mkebbeħ.⁴⁶ Ħafna drabi kienu jerġgħu jtilquħ, għalkemm ġieli kienu jaqilgħulu xi tliet rixiet minn denbu biex jiġi qisu ħuttafa.⁴⁷ Imma mhux dejjem kienet tiġiħom żewġ. Xi kultant, tal-bejt kien ikun ġurdien xiħ u ta' xejn iċekċkulu għax

Charlie Bartolo, l-Għarus b'gamiema tat-taħrik, id-Dahaħ.

ma kien ikun irid joħroġ b'xejn! Aġħar minn hekk, kien jiftaċċa xi pulizija u t-tfal kienu jgħosfru biex ma jispiċċawx fil-gaġġa ħuma!⁴⁸

Charlie jiftakar kif fil-gwerra kien waħdu d-dar meta ħin minnhom daqq air raid. Dan, minflok niżel fix-xelter, iddeċieda li jmur ifittex lil ommu li kienet il-Miżieb taqta' l-ħaxix għall-bhejjem. Hekk kif qabad il-passaġġ li jagħti għall-hotba Ta' Psiepes, għadda ajruplan tal-għadu u beda jimmaxingħaħ! Charlie għandu stampat f'moħħu x-xena tat-trab tal-blat itir hekk kif il-balal bdew jaħbtu quddiemu. Dak il-ħin ħareġ bidwi li kien moħbi taħt ħarruba u kaxru miegħu għall-kenn.⁴⁹

Jiftakar passa summien mill-kbar f'Ottubru. Is-summien bdew itajruh tużżana tużżana. Telaq idur ma' wieħed, b'senter ta' kanna, it-tnejn li ħuma tfaļijiet, allura bla liċenzja. Kif waslu x-Xquq tajru xi tliet summiniet u l-iskartoċċ ma' ħax. Indunaw li kienu tilfu l-firing pin. Allura marru fejn bidwi li sabiħom musmar, irrangawħ kif setgħu u deffsuħ flok il-firing pin. Is-senter daqqa beda jieħu u daqqa le imma kif qalli l-Għarus, "Xorta laqqatna erbgha għax kien ħawn xi tlaqqat!"⁵⁰

Missieru ma kienx dilettant; allura ntefa' jonsob ma' Salvu, Tal-Ħadra u Wiġi, Ta' Boroz. Dan Wiġi kien għamel żmien l-isptar għax kien wegġa' siequ sew. Meta ħareġ, talab lil Charlie jmur jarmalu fuq il-Wied ta' Rdum,⁵¹ ħalli jsib kollox lest sakemm ħu jasal tlikki tlikki bil-gamieħ tat-taħrik. Kif tħajjar ibexbex, imtela kullimkien bqaraq, jissiefħu fuq ix-xgħir. Charlie ddejjaq jistenna; allura beda jara l-bqaraq joqogħdu, jersaq lejħom u jwaddbilħom ġebla. Sakemm wasal Wiġi bit-taħrik kien qabad tlieta.

Sadanittant il-gamieħ kien beda tiela'. Ħin minnhom feġġet teftifa kbira li kif Wiġi wrieha t-taħrik, għodsot fil-wied u ma baqgħux jarawħa f'dak in-nofs dawl. F'daqqa waħda feġġet ġo wiċċħom għaddejja minn ġox-xbiek. Sakemm Wiġi qaleb, ħafna minnħa laħqet għaddiet u laħaq zamm 23 waħda. Wiġi, li kif għedna, kien fuq sieq waħda, ma setax joħroġ jehles u l-Għarus spiċċa jagħmel kollox waħdu, jintef, irodd u jdaħħal il-gamieħ. Dakinħar qabdu 96 u l-ġurnata ta' qabel, ħu Wiġi, mill-istess mansab, kien qabad 117 f'nofstanħar.⁵²

Imbagħad Charlie telaq lejħ l-Awstralja. Kien hemm li qalġħuħielu l-Għarus. Peress li dejjem kien jilbes pulit bl-ingravata, sħabu kienu jgħidulu "Qisek għarus!" u baqa' l-Għarus s'issa, avolja ilu miżżewweg 58 sena! Meta gie lura fis-snin sebghin, l-ewwel beda joħroġ ftit bis-senter imma aktarx kien jispiċċa bilqieghda fejn xi nassab. Imbagħad rama d-Dahaħ għall-gamieħ. Imma malajr induna li dak li kien ipassi qabel ma telaq lejħ l-Awstralja kien sparixxa. Qabad xi darbtejn għaxra f'qalba imma l-bqija l-festa kien ilħa li spiċċat. Imma ħu qatt ma ddejjaq għax kif qalli, "Jien kont nonsob għall-gost."⁵³

Imnasab mitluqin

Illum ix-xagħra tad-Dahar għadha hemm toħlom li xi darba għad terġa' tara l-gamem tal-intorn tiela' jħakkek magħha, it-taħrik fir-ruffjana jurih it-triq u l-lasti jaħbtu fuq il-blat samm. Tittama li terġa' tisma' t-tokki tal-qanpiena tal-kappella tas-Sur Guż issejjaħ lin-nassaba u l-kaċċaturi għall-quddies, lil xi nassab jgħajjat "Ħarrek, ħarrek!" u t-tfaqqiqiħ tal-ixkubetti fuq il-qtajja' tal-gamem. Imma jkollha tikkuntenta biss bl-imnasab mitluqin, bir-rażzi u l-imrabat imsadda fil-blat u xi ċaġħkija tal-gamem imqallba ta' taħt fuq għall-bebbux.

Dan l-artiklu qatt ma seta' jkun possibbli mingħajr dawn in-nies:

David Bartolo, Charlie Fenech, Carmelina Fenech, John Vella, Mary Vella, Paul Vella, Eugenio Gauci, Catherine Gauci, John Gauci, Agnes Gauci, Ġamri Sciberras, Mary Sciberras, Charlie Bartolo, Josephine Bartolo, John Baptist Gauci, Grazio Barbara, l-Arċipriet Fr. Joe Caruana, Ruben Vella u l-istaff tal-Arkivji Nazzjonali.

Riferenzi

- ¹ Il-kelma Dahar tfisser 'sarg' bejn żewġ tlajja' u tissemma' għall-ewwel darba f'kuntratt tan-nutar L. Hajus fl-1525. Is-sarg, bl-Ingliż saddle, jitpoġġa fuq il-bhima biex ir-rikkieb ikun jista' jsuqha. Informazzjoni meħuda minn Wettinger G. (2000), Place-Names of the Maltese Islands, Peg Ltd.
- ² Okkorrenzi tal-Pulizija 1902.
- ³ Okkorrenzi tal-Pulizija 1905.
- ⁴ ibid.
- ⁵ Okkorrenzi tal-Pulizija 1908.
- ⁶ ibid.
- ⁷ Okkorrenzi tal-Pulizija 1918.
- ⁸ Okkorrenzi tal-Pulizija 1912.
- ⁹ Prodotti li jifilhu n-nixfa bħall-basal.
- ¹⁰ Intervista ma' Charlie Fenech.
- ¹¹ Okkorrenzi tal-Pulizija 1906 – *reported that while he was catching birds with a pitfall, Salvatore Bartolo... stole him (sic) a bird called taz-zebbug.*
- ¹² Intervista ma' Charlie Fenech.
- ¹³ Isem korrott tal-kelma *Exchange*, għax fil-viċin kien hemm *Exchange* tat-Telefon.
- ¹⁴ Intervista ma' Charlie Fenech.
- ¹⁵ Intervista ma' John Vella, is-Sigarett.
- ¹⁶ ibid.
- ¹⁷ ibid.
- ¹⁸ ibid.
- ¹⁹ ibid.
- ²⁰ Spiċċa bil-laqam Fonz għax lil kull min jara kien jgħidlu "Haw Fonz, kif aħna!" Ninu halla din id-dinja fit-30 ta' Ottubru, 2001. Il-Mulej jagħtih il-mistrieħ ta' dejjem.
- ²¹ Intervista ma' Eugenio Gauci.
- ²² ibid.
- ²³ Intervista ma' John Gauci.
- ²⁴ Intervista ma' Eugenio Gauci.
- ²⁵ Intervista ma' John Gauci.
- ²⁶ ibid.
- ²⁷ Kien magħruf bħala tat-Talkies għax kellu ċinema l-Mosta. Ara wkoll il-ktieb ta' Natalino Fenech (2015) 'Kif Dieb il-Gemem', pġ 36-39.
- ²⁸ ibid.

²⁹ ibid.

³⁰ Intervista ma' Eugenio Gauci.

³¹ ibid.

³² Hafna kaċċaturi kienu jhalltu ftit cordite mal-porvli normali, biex it-tir jiġi aktar qawwi. Tir bil-porvli mħallat mal-cordite kien jintgħaraf mit-tvenvin li kien jagħmel. Informazzjoni mgħoddija lill-awtur minn John Vella, is-Sigarett.

³³ Informazzjoni mgħoddija lill-awtur minn Ninu Gauci.

³⁴ Okkorrenzi tal-Pulizija 1919.

³⁵ ibid.

³⁶ ibid.

³⁷ ibid.

³⁸ Il-Malta Ornithological Society, illum Birdife Malta.

³⁹ Informazzjoni mgħoddija lill-awtur minn Ġamri Sciberras, il-Blackie.

⁴⁰ Intervista ma' John Vella, is-Sigarett.

⁴¹ Intervista ma' Charlie Fenech.

⁴² Fenech Natalino (2015) *Kif Dieb il-Gemem*, Klabb Kotba Maltin.

⁴³ Intervista ma' John Vella, is-Sigarett.

⁴⁴ ibid.

⁴⁵ ibid.

⁴⁶ Intervista ma' Charlie Bartolo, l-Għarus.

⁴⁷ Intervista ma' John Vella, is-Sigarett.

⁴⁸ Intervista ma' Charlie Bartolo, l-Għarus.

⁴⁹ ibid.

⁵⁰ ibid.

⁵¹ Charlie isejjaħlu wkoll il-Wied tal-Masklu.

⁵² Intervista ma' Charlie Bartolo, l-Għarus.

⁵³ ibid.

Julie's
lifestyle
Unisex Hair Salon
Fortizza Street,
Mellieħa
Tel: 2152 3332
Mob: 7920 2627